

AtelierOverijssel

werkplaats voor ruimtelijke kwaliteit

HANDLEIDING MASTERCLASS RUIMTELIJKE KWALITEIT

Aanpak en lessen van AtelierOverijssel, juni 2010

“Ontworpen objecten en architectuur vertellen ons in wezen over het soort leven dat het meest geschikt zou zijn om zich in hun nabijheid af te spelen. Ze vertellen ons over de stemmingen die ze graag bij hun gebruikers zouden aanmoedigen en versterken. Behalve dat ze ons warm houden en ons praktische ondersteuning bieden, sporen ze ons ook aan een bepaald soort mensen te zijn. Ze spreken over bepaalde ideeën van geluk.”

Handleiding Masterclass Ruimtelijke Kwaliteit

Aanpak en lessen van AtelierOverijssel, juni 2010

Inhoud

1) Vooraf

2) De belangrijkste lessen en aanbevelingen

3) Evaluatie masterclass ruimtelijke kwaliteit – periode 2008-2010

4) Casuïstiek van de deelnemers

5) Bijlagen

1. Praktische organisatie
2. Draaiboek
3. College ruimtelijke kwaliteit
4. Cursusmap
5. Hulptroupen
6. Internetinformatie over de Masterclass
7. Voorbeeldbrieven
8. Handout powerpointpresentatie college ruimtelijke kwaliteit

1) Vooraf

Dit is een praktische handleiding voor het organiseren en geven van een masterclass of leerwerkplaats over ruimtelijke kwaliteit. De opzet is met succes toegepast door AtelierOverijssel in de periode 2008-2010 tijdens de tweede equipe. Wij hopen dat de partners van AtelierOverijssel de lessen uit deze serie masterclasses benutten voor de toekomst. Om de opgedane kennis goed te kunnen overdragen is deze uitgebreide handleiding gemaakt.

Wij wensen de partners van AtelierOverijssel veel plezier met het verzorgen van nieuwe masterclasses in de onderstaande vorm of in nieuwe formats. Hopelijk blijft de kwaliteit van de ruimte een gespreksonderwerp in Overijssel (met of zonder AtelierOverijssel) en blijven de partners van elkaar leren.

Ruimtelijke kwaliteit maken, dat is mensenwerk. Daarbij telt commitment en liefde voor een prachtig resultaat. Veel succes namens de tweede equipe van AtelierOverijssel!

Hilde Blank, Bart Bomas, Joos van den Dool, Margien Katerberg, Mieke van Tilburg, Erik Hoogeweg

Zwolle, 10 juni 2010

2) De belangrijkste inhoudelijke lessen en aanbevelingen

Overheid, ondernemers, burgers, belangengroepen moeten bij ruimtelijke opgaven een gedeeld beeld van de bestaande en toekomstige ruimtelijke kwaliteit ontwerpen. Het gaat daarbij om meer dan mooi of lelijk (esthetiek). Ruimtelijke kwaliteit is gebruikswaarde, belevingswaarde en toekomstwaarde in één. Per situatie zal dat beeld verschillen. Ruimtelijke kwaliteit realiseren is maatwerk en vraagt goede condities. De belangrijkste zijn:

Orkestreer een helder en geïnspireerd **planproces**:

- Herken en benoem de **opgave**
- Vind en inspireer de **opdrachtgever**
- Toon ambitie en formuleer een **programma van eisen**
- Creëer ruimte voor goed **ontwerp**

In elke fase van het planproces vraagt dit aandacht voor specifieke accenten. Hoe mooi je het theoretisch kunt uitwerken, als het erop aankomt gaat het om commitment, toewijding en volharding van betrokken mensen.

Het werken aan ruimtelijke kwaliteit levert als het goed gaat nieuwe gebiedsverhalen op. Die zijn nodig om lokale kwaliteiten te verbinden aan de dynamiek van een globaliserende wereld. Dat kan uiteindelijk resulteren in een eigentijdse bruikbare, mooie en duurzame leefomgeving.

(zie verder bijlage 8 en het atelieradvies Ruimtelijke kwaliteit en proces)

3) Evaluatie masterclass ruimtelijke kwaliteit – periode 2008-2010

Twee jaar masterclass

Tussen zomer 2008 en voorjaar 2010 heeft AtelierOverijssel 6 keer een masterclass over ruimtelijke kwaliteit georganiseerd. De opzet bestond steeds uit drie bijeenkomsten en een excursie over een periode van ca 2 maanden. In de eerste twee rondes werd de deelnemers ook gevraagd om een consult met een docent te plannen. Hierin kon dieper op eigen competenties worden ingegaan. De eerste twee series waren voor medewerkers van partners van AtelierOverijssel en de provincie Overijssel. In 2009 en 2010 werd de masterclass aangeboden aan gemeenten, waterschappen en maatschappelijke organisaties. Daarnaast is in 2010 een reeks doelgroepgerichte masterclasses georganiseerd. Deelnemers waren Provinciale Staten, afdelingen RWB en EMT van de provincie, gemeente Zwolle (thema water), vrijwilligers in natuur en milieuorganisaties.

Over de opzet

De masterclass was erop gericht om ruimtelijke kwaliteit op een vanzelfsprekende manier te leren verankeren in projecten. AtelierOverijssel bood een informatief en inspirerend programma aan dat gericht is op de dagelijkse werkpraktijk. Om zo goed mogelijk aan te sluiten op die praktijk vroegen wij de deelnemers om tijdens de eerste bijeenkomst kort een project te presenteren waar de deelnemer zelf aan werkt. Hieruit kon per deelnemer een focus worden bepaald t.a.v. ruimtelijke kwaliteit. In de loop van de masterclass werd teruggesproken op de specifieke vragen van de deelnemer. Een kijkopdracht bij de excursie was in de eerste ronde ook per persoon gericht op de eigen vraagstelling. In de tweede ronde hebben we een algemene excursievraag geformuleerd vanwege de groepsgrootte. Tijdens het consult met een expert op het gebied van ruimtelijke ontwikkeling (docent) kon extra verdieping worden gegeven aan de eigen werksituatie. Voor de slotbijeenkomst moest de deelnemer een presentatie voorbereiden. Hierin moesten de leerpunten uit de bijeenkomsten worden gekoppeld aan de eigen casus.

Ervaring van de deelnemers

- Er is enthousiasme over het bestaan van een masterclass over ruimtelijke kwaliteit. De excursies werden hoog gewaardeerd en de geboden stof werkte inspirerend. Veel gemeenten zijn (nog steeds) geïnteresseerd.
- De deelnemers gaven al snel aan meer ruimte voor groepsdiscussie en huiswerkopdrachten te willen. In 2009 is hieraan gehoor gegeven door meer tijd voor groepswerk en discussie in te ruimen.
- Een vrijblijvende consultatie bij een docent bleek lastig in te plannen in de drukke agenda's. Slechts een paar deelnemers hebben er gebruik van gemaakt, maar waren enthousiast.
- Het bleek elke keer lastig om mensen echt vier bijeenkomsten te laten bijwonen. Het reguliere werk had nog vaak prioriteit. Kennelijk werd de masterclass niet als een cursus beschouwd zoals andere cursussen waar je wel verplicht heen moet.
- In de masterclass werd ook concreet gewerkt met de gebiedscatalogus. Dit gaf extra energie aan de collegemiddag. Het gebruik van de gebiedskenmerken blijkt voor velen toch erg abstract.
- Het zou goed zijn om een of meer gastspreker(s) te betrekken bij de masterclass.

Doorwerking van masterclass ruimtelijke kwaliteit

Door de masterclass zijn veel mensen voor het eerst in aanraking gekomen met het gedachtegoed van AtelierOverijssel. Het nadenken over ruimtelijke kwaliteit is hierdoor sterk verbreid. Dit was merkbaar en meetbaar in de grootte van de tweede en derde kring rondom het atelier. Bovendien steeg het aantal adhoc-vragen van met name gemeentes aanzienlijk.

In het kader van het Wiel van Overijssel wordt vanaf medio 2010 een nieuwe reeks masterclasses georganiseerd. Het Oversticht organiseert deze serie. De lessen uit de masterclass van AtelierOverijssel 2008-2010 worden daarin benut. Een deel van de inhoud komt bovendien terug via bijdragen van de partners van het atelier. Zie verder de notitie AtelierOverijssel werkt door!

Inhoudelijke lessen

Tijdens de masterclassrondes hebben de deelnemers bijgedragen aan een reeks do's en dont's.

DO's

- Opschalen, gebiedsgericht en integraal zijn de sleutels voor kwaliteit
- geef *best practices* van ruimtelijke kwaliteit
- Borg kwaliteit met een regisseur en leg kwaliteiten vast in bestemmingsplan. Maar dat is geen garantie. De rol van de opdrachtgever is belangrijk. Definieer die rol goed.
- Gebruik kunst disciplines voor het zoeken naar de betekenis van een gebied. Als extra katalysator. Bij het begin. In een sessie zoals de gebiedsdagen van het atelier.
- Neem bij integraal werken de sociale kant mee!
- Schakel een expert in.
- Hou vast aan 4 B's: beleid, begeleiden, bepalen en borgen. En werk gebiedsgericht, ontwerpgericht en integraal.
- Zorg dat je advieskosten raamt bij langdurige projecten. Zo krijgt RK een plek. Geef bestuurders zo ook iets mee. Je dwingt ze na te denken.
- Maak een schets!
- Ga anders werken: maak eerst een quickscan als overheid wanneer een vraag binnenkomt. Organiseer daarom iets als een brigade of een duidelijk loket.
- Weg met verkokering. Vind elkaar als overheden en help de burger.
- Werk op locatie.
- Investeer in de voorkant van proces!! Deel succesverhalen. Goede voorbeelden blijven nodig.

DONT's

- Geen oog hebben voor de context van een plangebied of een opgave
- Pas op voor de mooi-lelijk discussie. Dat is een valkuil. Ruimtelijke kwaliteit is altijd breder dan esthetiek vanwege functionaliteit en duurzaamheid (gebruikswaarde en toekomstwaarde).
- Cultuur vergeten bij een planproces. Het is helaas meestal een restpost.
- Het stapelen van belangen leidt niet automatisch tot ruimtelijke kwaliteit.

Om van te leren

- De argumenten die voor de ontwerper van groot belang zijn, zijn voor de eindgebruiker vaak minder van belang. Leesbaarheid van het landschap en cultuurhistorie zijn niet heilig. Een 'gewone burger' ziet het er vaak niet vanaf. Wat is dan nog de meerwaarde van een ontwerp waarin wordt uitgegaan van bestaande kwaliteiten? In sommige gevallen is het beter om gewoon iets nieuws te bouwen en niet krampachtig uit te gaan van oude landschapsstructuren. Dit kan overigens een spanning geven met de catalogus gebiedskenmerken uit de Omgevingsvisie.
- Als je in de tijd vooruitkijkt blijkt kwaliteit toch echt iets anders dan de korte termijn verkavelingsplannetjes, hoe gelukkig huidige bewoners er ook wonen. Een goed stedenbouwkundig ontwerp biedt ook in de toekomst mogelijkheden. Variatie, robuuste structuren, hiërarchie, context, locatiespecifiek - het zijn ingrediënten van een goed plan.

- Kwaliteit kan niet van één persoon alleen afhangen ... maar kwaliteit wordt vaak wel bereikt dankzij de vasthoudendheid van geïnspireerde personen. Personen spelen een grote rol in succesprojecten
- Emotie speelt een flinke rol bij besluitvorming
- Ruimtelijke kwaliteit gaat over meer dan landschap
- Ruimtelijke kwaliteit leidt ook tot een communicatie-opgave (elkaars taal spreken, onderling vertrouwen en een gedeelde ambitie)
- Vestigingsklimaat is (nu nog) een motor om kwaliteit te realiseren.
- Het is belangrijk om zo vroeg mogelijk in het project met de verschillende partijen om tafel te gaan en tijd te nemen om elkaars belangen inzichtelijk te maken MAAR: minstens zo belangrijk zijn de bovenliggende structuren (of voorwaarden), zoals de financiering en programmering; voor een beter resultaat is meer flexibiliteit van deze structuren nodig.
- Het is de kunst om 'oplossingsvrij te specificeren'. Niet meteen beginnen met oplossingen maar doorvragen wat de vraag achter de vraag is.
- Breder kijken is een les. Daar heb je wel de vakmatige blik bij nodig van andere disciplines. Het gaat om een houding.
- Bedenk eerst wat de maatlat is: wat is eigenlijk de huidige kwaliteit van het gebied?
- Denk altijd vanuit de kansen, niet vanuit een optelsom van beperkingen of knelpunten.
- Ruimtelijke kwaliteit gaat ook over duurzaamheid.
- Zorg voor goede visualisaties om je een toekomstsituatie goed voor te stellen
- De *inner-circle* spreekt vaak heel anders over kwaliteit dan de burger
- 'Wat heb je, wat wil je en wat kun je'
- Ruimtelijke kwaliteit vanuit publiek belang en vanuit privaat belang kunnen verschillen.
- Relatie opdrachtgever en architect is zeer bepalend.
- Belangrijk is om eerst de wat-vraag te stellen en daarna de hoe-vraag. In de planvorming zie je dat de subjectieve kant in elke tijd anders is. Soms gaat het sterk om duurzaamheid, soms om esthetiek, soms voert cultuurhistorie de boventoon. We leven nu in een tijd dat ruimtelijke kwaliteit het begrip is om mee te werken.
- Ruimtelijke kwaliteit blijkt erg lastig om juridisch (als toetsbaar iets) vast te leggen. Het gaat dus vooral om voorkantsturing. We moeten de juiste voorwaarden creëren waarin kwaliteit kan ontstaan.
- Integraal werken is een mooi streven, maar er is ook een gevaar van polderplanologie: iedereen praat mee. De plannen zijn uiteindelijk flauwe compromissen. En bovendien worden belangentegenstellingen niet goed duidelijk, maar eerder weggemasseerd. En dat levert mogelijk weer luie bestuurders op. Ze varen op een haalbaar plan. Maar echt iets te kiezen hebben maakt kwaliteit misschien wel beter.
- In planprocessen is de rol van individuen erg van belang. Je moet het van de mensen hebben. Enthousiasme, vakbekwaamheid en daadkracht kunnen een project verder brengen.

Over de Omgevingsvisie van de Provincie Overijssel:

- het is lastig de kaarten uit de catalogus met elkaar te vergelijken
- op lokaal niveau is het te abstract
- de informatie is nuttig en kan gebruikt worden als extra onderbouwing van je eigen standpunt
- in het geval van de case leverde het een besef van de 'donkerte' van de plek op (was niet eerder aan gedacht)

- op papier is alles mooi omschreven, maar dit zou op besteksniveau terug moeten komen
- Een oefening met de catalogus biedt mooie aanknopingspunten op voor de uitvoering van een planontwikkeling. Wel blijkt het schaalniveau hoog. De uitspraken zijn daarom vrij algemeen. Om een goed instrument te hebben moeten gemeenten eigenlijk het provinciale kader zelf uitwerken in landschapsontwikkelingsplannen. Hanteer daarbij wel een zelfde soort legenda.

De matrix van Habiforum/RMNO en Innonet. Het gebruik van de matrix:

- geeft handvaten die je mee moet nemen in je discussie
- is een hulpmiddel; je moet hem niet te geforceerd willen invullen
- maakt je meer bewust van andere belangen
- kan je tijdens voorbereiding van een proces beter laten anticiperen op wat andere partijen zullen gaan zeggen

Gouden tips Natuur- en milieu organisaties masterclass april 2010

Wees pro-actief – op 3 manieren: inhoudelijk, relationeel en procedureel

Inhoudelijk -Maak een visie: leg je ambitie vast en een doelstelling die je met je organisatie wilt bereiken

- Denk daarbij vanuit kansen, niet alleen vanuit bedreigingen.
- Leg de kaart voor je neer en vraag je af: wat willen wij? wat voor plannen zijn er? wat vinden wij er van?
- Zorg dat je overzicht hebt en kies je strategische prioriteiten. Je kunt niet alles bereiken. Veel natuurorganisaties lopen achter de feiten aan, 'verspillen' energie aan projecten die niet structureel zijn of details.
- Dit alles is belangrijk, om te bepalen waarin je flexibiliteit zit, en waar je grenzen liggen. Hierdoor worden de onderhandelingspunten duidelijk en de laat het anderen zien waarover met je te praten valt (en waarover niet).

Relationeel -Verplaats je in anderen, zoek bondgenoten en zorg dat anderen je weten te vinden als bondgenoot

- Vorm coalities en werk samen met andere (tegen) partijen
- Je kan per onderwerp ook in wisselende coalities optrekken.
- Regel rugdekking vanuit je eigen bestuur.
- Onthoud: je werkt onbetaald, maar wel professioneel!

Procedureel – Procedures achteraf zijn een uiterste middel om plannen tegen te gaan. Zorg dat je de weg weet in die procedures en laat zien dat je ze weet te gebruiken, maar geef aan dat je liever vooraf aan tafel zit en dan waardevolle informatie kan leveren.

- Probeer winst te boeken in het voorstadium. Zorg dat je aan tafel komt met beleidsmakers/plannenmakers/penvoerders.
- Onderhoud je netwerk! Alles en iedereen. Ga oriënterend spreken met partijen. Vind je strategische partners: bij de politiek: raadsleden (ook individueel), bij de media.

4) Casuïstiek en vragen van de deelnemers

Onderstaande casussen zijn ingebracht door de deelnemers van de masterclass van AtelierOverijssel in de periode 2008-2010. In de lessen van de masterclass (Hst. 3) zijn de opbrengsten van de onderstaande discussiepunten opgenomen.

Casus: stedelijke wateropgave

Medewerker waterschap Regge en Dinkel. Water in de stad realiseren is een ingewikkeld vraagstuk. De grondprijzen zijn hoog, er is een veelheid aan belangen en het is eigenlijk altijd maatwerk. Het waterschap gaat eigenlijk alleen over de waterloop en 5 meter oeverbreedte. Om financiële middelen te organiseren is verevening een mogelijkheid. Hiervoor moet echter op tijd met de gemeente worden overlegd. Een project moet namelijk al in een structuurvisie worden benoemd wil het in aanmerking komen voor verevening. Verder blijkt het tempo van gemeentes vaak uit de pas te lopen met de projecten-programmering van het waterschap. Bij Almelo speelt concreet een stadsuitbreiding waardoor de eerder bepaalde 'poort' die bij de beek de overgang van stad en land markeerde nu wordt ingepakt. Het is niet meer de poort die het eerst was Hoe ga je met zo'n situatie om?

Casus: cultuur en ruimte

Zelfstandig adviseur culturele producties. Parallel aan de bouw van de wijk Vathorst in Amersfoort wordt een tienjarig cultureel programma georganiseerd. De culturele identiteit van de wijk moet meegroeien met de wijk zelf. Vario Mundo is een inspirerend voorbeeld van hoe de culturele kant van ruimtelijke projecten tot uitdrukking kan komen. Tegelijk blijft het nog enigszins aan de zijlijn opereren. Er is geen directe inbreng in het stedenbouwkundige of architectonische ontwerp. Hoe kun je bezwaren opruimen die voorkomen dat de culturele dimensie worden meegenomen? Hoe organiseer je participatie en de sociale kant?

Casus: ontwerper-niet-ontwerper

Landschapsarchitect werkt zelf als ontwerper aan een project klimaatverandering en ruimtelijke adaptatie met als casus het Groene Woud (Brabant). De effecten van klimaatverandering op het landschap kunnen groot zijn en vragen om zorgvuldige strategieën. De letterlijke verbeelding van ruimtelijke opgaven in kaarten en tekeningen is erg belangrijk. Het opent de discussie en maakt verschillen in perceptie bespreekbaar. Vaak zijn ruimtelijke opgaven niets anders dan het goed begeleiden van een ruimtelijke verandering. Deelnemer is geïnteresseerd in de problematiek van de andere (overheids-)partijen. Welke spanningsvelden bestaan er tussen ontwerpers en niet-ontwerpers? Wat is de 'cultuur' of perceptie per groep? En hoe kun je optimaal interdisciplinair en integraal ontwerpen?

Casus: sturen op kwaliteit

Medewerker gemeente Zwartewaterland. Het gebiedseigene en de beleving van bewoners is erg belangrijk bij ruimtelijke kwaliteit. In haar werk stond het buitengebied altijd centraal, maar lange tijd vrij planologisch/ juridisch. Sinds een project in Emmen heeft ruimtelijke kwaliteit expliciet haar aandacht. Voor de IJsseldelta wordt een bestemmingsplan buitengebied opgesteld. Nu zijn dat er nog drie beleidsstukken, straks één document. De

vraag is hoe ruimtelijke kwaliteit kan worden opgenomen in dat bestemmingsplan. Hoe stuur je straks op kwaliteit? Via regels of meer via het meedenken en adviseren?

Casus: aanplakplanologie

Medewerker provincie Overijssel. Hij is betrokken bij de gebiedsontwikkeling waterrijk bij Almelo. In het tussengebied Almelo Vriezenveen spelen tal van ontwikkelingen en worden verschillende ruimteclaims ingevuld. Dit gaat niet bepaald integraal of ontwerpgericht. Toch is de provincie gebiedsregisseur. Wat gaat hier mis? De 'aanplakplanologie' of het 'vakken vullen' leidt niet tot synergie. Is dit erg? Welke kansen worden gemist? Hoge ambities aan het begin staan onder druk door faseverschillen en projectdoelen die gehaald moeten worden. En er komt misschien krimp aan. Hoe krijg je toch synergie en integraliteit georganiseerd?

Casus: beekdalen

Medewerker Regge en Dinkel. Houdt zich als adviseur waterschap bezig met de Herinrichting Rutbeek-Boekelerbeek. De opgave is om het beekstelsel natuurlijker te maken volgens de KRW, waterberging en nieuwe natuur te realiseren in het beekdal. Ook spelen de landbouw en recreatie een rol. De partijen zijn de landinrichtingscommissie waarin gemeente, waterschap, natuur en landbouw zijn vertegenwoordigd. Ruimtelijke kwaliteit is in beeld om itt het verleden meer te kijken naar behoud en ontwikkeling van kwaliteit. Hoe doe je dat?

Casus: inspraak

Vertegenwoordiger van stichting Natuurlijk Twente is betrokken bij het proces van omzetting van agrarisch gebied naar woongebied met ruimtelijke kwaliteit bij Almelo. De partijen zijn: bewoners van het gebied, het college van B&W, de gemeenteraad, eigenaren en 2 projectontwikkelaars. Deze laatste twee zijn ook opdrachtgever. Ruimtelijke kwaliteit is op dit moment geen issue. Wel in het voortraject maar tijdens proces is het op laag pitje komen te staan. De eigen rol van Wim is adviserend van aard. Volgens wordt ruimtelijke kwaliteit bepaald door de mate van medezeggenschap van bewoners, handhaving van een bepaalde gebiedsidentiteit, werken volgens duidelijke uitgangspunten, gebruikmaken van het duurzaamheidsprincipe en een integrale benadering. Hoe organiseer je dat?

Casus: inpassing

Medewerker adviesbureau. Ze is bezig met het passeerbaar maken van serie stuwen met behoud en versterking van de identiteit. Het doel is om een toeristische trekpleister te maken waardoor een economische impuls voor het gebied ontstaat. Ruimtelijke kwaliteit speelt een grote rol; het gaat namelijk om de 'passendheid' in het landschap van deze kunstwerken. De vraag is hoe dat vorm moet krijgen. Ga je voor eenheid in de serie bouwwerken of laat je elk afzonderlijk passen bij de identiteit van de eigen omgeving. Ruimtelijke kwaliteit is als een vernieuwing duurzaam is en..... Ze is geïnteresseerd in een verbreding van het begrip.

Casus: stadsrand

Medewerker gemeente Hardenberg. Ze is bezig met de ontwikkeling van de stadsrandzone van Hardenberg. Hier komen tal van thema's samen: uitloop van de stad naar het

buitengebied, de wateropgave, woningbouw, een aansluitend bedrijventerrein, een zandwinlocatie. Het doel is een aantrekkelijke stadsrandzone die integraal wordt ontwikkeld, gedragen door de verschillende initiatiefnemers. De opdrachtgevers/betrokken organisaties zijn in dit geval: gemeente, waterschap, ondernemers, projectontwikkelaar. Het planproces is opgebouwd vanuit een projectplan dat moet leiden tot een structuurvisie (nu middenin). Vervolgens kent elke deelopdracht een deelstructuurvisie. De rol van ruimtelijke kwaliteit is gelegen in het gebruik van het landschap, benutten van bestaande kwaliteit, versterken van de functionaliteit en beleving. Zelf is ze intermediair tussen sectoraal en integraal. Hoe verbind je sectorale belangen in een integraal verhaal over ruimtelijke kwaliteit?

Casus: waterberging

Medewerker Regge en Dinkel. Casus Kristalbad. Het gaat om een gebied van 40 ha. Het doel met dit gebied is te zorgen voor 187.000m³ waterberging, een ecologische verbindingzone + waterrichting en waterkwaliteitsverbetering in waterrichting. De opdracht van dit project komt van de landinrichtingscommissie (landinrichting Enschede-Noord). Betrokkenen zijn: provincie, gemeente(n), waterschap (projecttrekker), natuur, landbouw. Er wordt binnen de landinrichting eerst een plan gemaakt en dat wordt daarna uitgewerkt. Ruimtelijke kwaliteit is een lastig thema want er zijn veel eisen en wensen. Ook gaat het om een vrij onduidelijk, 'moeilijk' landschap. Er zijn 3 lijnen infrastructuur (wegen, spoor) en een overgang van gebiedskenmerken precies in het projectgebied. Omdat er weinig typerende kenmerken in het gebied zijn, wordt het ene kenmerk dat er is te sterk neergezet/geaccentueerd en is dus een zwakke 'drager'. Hij geeft sturing aan proces. Voor hem is ruimtelijke kwaliteit een eenvoudig en verklaarbaar ontwerp. Hoe maak je dat?

Casus Singraven

Er spelen allerlei ontwikkelingen op landgoed Singraven waar diverse partijen bij betrokken zijn (o.a. Singraven, particulieren, DLG, Waterschap). Knelpunt: in proces botsen verschillende belangen onder meer met die van eigen organisatie; eigen organisatie blijft vasthouden aan belang. vraag: hoe krijg je voor elkaar dat niet alleen het eigen belang van jouw organisatie voorop staat/blijft staan, maar meer het gemeenschappelijk belang van ruimtelijke kwaliteit?

Casus Ontwikkeling Zandwinplas "Holtien" (Drenthe)

Vraag: Hoe kunnen de diverse ruimtelijke opgaven door middel van ruimtelijke kwaliteit leiden tot een integraal plan?

De opgave is om extra water te bergen, een woonfunctie te behouden (bijv. drijvende woning) en daarnaast natuur en landschap te versterken en rekening houden met recreatie (vissers). Hoe die opgaven te verbinden?

De betekenis van de masterclass theorie voor deze case:

- Waarde toekennen aan de functies: met name de ecologische waarde benoemen in termen van gebruikswaarde, toekomstwaarde en belevingswaarde.
- Het collectieve belang in kaart brengen en de initiatiefnemer 'uit z'n hol halen' (hoe?, bijvoorbeeld organiseren van een 'vlotsessie')

- Rol overheid (gemeente) specificeren in deze verkenningsfase: meedenken, workshop organiseren, financiële bijdrage leveren.

Casus toetsing bouwen in het buitengebied

De gemeente heeft diverse regelingen en projecten in het buitengebied: nieuwe landgoederen, Rood voor Rood, Vrijkomende Agrarische Bebouwing, groen/blauwe diensten. Hoe stem je e.e.a. af? Kan een Landschaps Ontwikkelings Plan een aanzet voor afstemming en een toetsingskader zijn?

De betekenis van de theorie voor deze case:

1. Er zal een visie ontwikkeld moeten worden voor het buitengebied. Hierbij zal eerst intern gekeken moeten worden wat er speelt en wie erbij betrokken zijn en hoe de gemeente omgaat met de plannen.
  2. Keuzes maken tussen behouden of ontwikkelen per deelgebied. De opgave zal nader moeten worden omschreven. De omgevingsvisie (catalogus gebiedskenmerken) speelt hier een rol in.
- Ook zullen er analyses gemaakt moeten worden, bijvoorbeeld rondom demografische ontwikkelingen en behoeftes/wensen van burgers en maatschappelijke groepen.

Casus nieuw bedrijf op bestaand erf

Agrarisch bedrijf in gemeente Hof van Twente wordt hoveniersbedrijf. Gemeente kan eisen stellen i.v.m. wijziging bestemmingsplan, geeft opdracht tot verbetering ruimtelijke kwaliteit erf - door inhuur landschapsarchitect, maar geeft verder geen randvoorwaarden mee- en sluit hiertoe overeenkomst. knelpunt: is het nu goed gegaan of kan het anders? wat als je als gemeente niets kunt eisen?

vraag: waarom zou je als gemeente eigenlijk niets kunnen eisen wat ruimtelijke kwaliteit betreft?

Casus groot waterproject

Grensoverschrijdend waterproject, waarbij vele partijen aan tafel zitten knelpunt: ondanks overleg, betrokkenheid, schetsbijeenkomsten e.d. komt daadwerkelijke uitvoering door diverse partijen niet van de grond; hoe krijg je nu echt bestuurlijk commitment?

vraag: wie is eigenlijk projecteigenaar en dus eindverantwoordelijk?

Vraag: Hoe organiseer je een integraal werkproces?

Vraag: Hoe mobiliseer je mensen rondom ruimtelijke kwaliteit?

Casus bouwen in het buitengebied

Een particulier wil een groter bouwvolume realiseren dan volgens het bestemmingsplan is toegestaan. Deze heeft tevens een belendend perceel aangekocht, dat misschien met inrichting als groengebied kan bijdragen aan ruimtelijke kwaliteit. Initiatiefnemer is niet van plan dit perceel open te stellen voor publiek.

Vraag: Kan er op basis van ruimtelijke kwaliteit een groter bouwvolume toegestaan worden?

Casus Landgoedontwikkeling in Nationaal Landschap, kasteel Bukhorst, Zalk

In het kader van Nationaal Landschap is de ruimtelijke kwaliteit van het gebied in kaart gebracht en zijn er uitgangspunten voor ontwikkelingen geformuleerd. De eigenaar wil nu een gebouw van allure op de plek waar vroeger kasteel Bukhorst heeft gestaan, dat op gespannen voet staat met de uitgangspunten ten aanzien van landschap en archeologie.

Vraag: Hoe houden we in de plannen de ruimtelijke kwaliteit boven water ?

Casus visieontwikkeling ruimtelijke kwaliteit bij waterschappen

Werken vanuit een kader, met instrumenten en volgens een zorgvuldig planproces. Dat zijn ingrediënten voor een goede aanpak. Ruimtelijke kwaliteit is meer dan esthetiek. Bij een mooi-lelijk discussie vinden bewoners het al snel OK. Maar betrek je meer factoren zoals sociale of functionaliteit dan heb je een goede discussie.

Vraag: Hoe bevorder je integraliteit? Wat betekent het begrip ruimtelijke kwaliteit voor het beleid van het waterschap: moeten we er iets mee? En hoe geven we het vorm? Hoe borgen we dit? Dit vraagt om een visie. Het waterschap doet namelijk al heel veel aan ruimtelijke kwaliteit: de gebruikswaarde, de toekomstwaarde, belevingswaarde. Wellicht dat er meer uit de belevingswaarde gehaald kan worden.

Vraag: Wat is de precies onze opgave voor ruimtelijke kwaliteit?

Casus algemeen discussiepunt ruimtelijke kwaliteit in cultuur en beleid

In Scandinavië (bijv Denemarken) lijkt het zo vanzelfsprekend hoe goed bijvoorbeeld villa's worden ingepast in het landschap. In tegenstelling tot Nederland: hier wordt er van alles onder de voet gelopen.

Vraag: Hoe kunnen we ruimtelijke kwaliteit meer ' in onze genen' krijgen?

Casus landschapsontwikkeling, sturen en inspireren

Medewerker gemeente Deventer is in overleg met het waterschap bezig om handreikingen vast te leggen voor weteringen in Salland. Het LOP geeft niet genoeg handvatten. De weteringen behoeven beschaduwning. Een visie of inspiratiekader is nodig op openheid en structuur landschap.

Vraag: Hoe borg/veranker je kwaliteit door te inspireren maar toch niet te vrijblijvend te zijn?

Casus extra glas; kwaliteit is maatwerk

Boomteelt is een belangrijke drager voor een gebied in Twente. Een grote kweker wil graag van zijn 150 ha 10 ha bestemmen voor containerteelt. Daar hoort ook een 2 ha grote kas voor het kweekgoed. Dat heeft grote impact op het landschap.

Vraag: Hoe ga je om met dit soort (particuliere) aanvragen?

Casus landgoed op de groei

Concreet wil landgoed de Eese 225 ha van het grondgebied tot EHS natuur omzetten. In ruil voor andere (rode) functies om het landgoed in stand te houden. Een adviesbureau heeft met de Eese een mooi plan gemaakt. De omwonenden zijn tegen want nooit betrokken en ze kijken straks aan tegen de nieuwe gebouwen.

Vraag: Hoe maak je een plan waarbij rode functies kwaliteit opleveren? Hoe organiseer je (alsnog) draagvlak?

Casus: rood voor groen in de stadsrand

Een nu al prachtig gebied in de stadsrand van Enschede wil graag rood voor groen ontwikkelen. Er is een aanbod gedaan aan de gemeente om mee te betalen aan recreatieve routenetwerken. Het mag alleen van de gemeente als er meerwaarde wordt bereikt, maar wat is dat? Welke voorwaarden stel je?

Vraag: Wat is meerwaarde bij dit soort aanvragen? Hoe stel je je op als gemeente? Zijn wij ons genoeg bewust van vaktaal?

En verder:

Medewerker Provincie Overijssel: beleid m.b.t. zandwinning zit in een overgangperiode. Integraliteit, multifunctionaliteit en ruimtelijke kwaliteit gaan meewegen bij bepalen locatie en inrichting. Er wordt gewerkt aan een adviescommissie voor provincie en gemeenten. Hoe organiseer ik integraliteit, multifunctionaliteit en ruimtelijke kwaliteit bij zandwinplassen en hoe organiseer ik een adviescommissie? Concrete casussen: tussen Almelo en Vriezenveen (gebiedsontwikkeling Vriezenveen-Zuidoost) en randzone polder Mastenbroek.

Advies: Betrek de juiste belanghebbenden in ambtelijk klanbord, vraag paar experts in adviescie en organiseer een reeks ateliers. Vlieg best practices in.

Medewerker Provincie Overijssel: Hoe bepaal ik randvoorwaarden voor kwaliteit bij haltes aan de vertramde lijn Kampen-Zwolle?

Advies: geef een kunstenaar opdracht iets te doen met sfeer vanuit gehele lijn en de variatie tussen de haltes.

Medewerker Provincie Overijssel: Hoe kan ik met grote windturbines een bijdrage leveren aan de ruimtelijke kwaliteit in Overijssel? Voorbeeld / casus: windturbines in gebied Dedemsvaart-zuid; Ontwerp vragen: wat is de meest geschikte locatie; hoeveel windturbines; hoe organiseer je dat met de betrokkenen?

Advies: Eerst de urgentie vaststellen met het gebied, dan pas nadenken over inpassing! Anders geen draagvlak.

Medewerker Kunst en Cultuur Overijssel: Welke rol hebben vormgevers en (Overijsselse) kunstenaars in plannen? Hoe kun je tussen de vormgevende disciplines meer synergie bereiken en hoe zorg je dat autonome kunst een goede rol krijgt in integrale planvormingsprocessen?

Advies: let op dat er één opdrachtgever is en *manage* verwachtingen tav bijdrage aan planproces. Zoek best practices.

Medewerker Dienst Landelijk Gebied: Hoe krijg ik ruimtelijke kwaliteit in een gebiedsgericht project waar een opdracht ligt vanuit sectorale belangen en de organisatie (stuurgroep) sectoraal georganiseerd is ?

Advies: Laat kansen zien wanneer breder wordt gekeken. Steek hoog (bestuurlijk) in

Medewerker Provincie Overijssel: heeft al veel ervaring met stimuleren van ruimtelijke kwaliteit binnen haar werkveld van industrieel en agrarisch erfgoed. Hoe kan ik mijn scope verbreden zodat ik voorkom dat ik te eng binnen mijn eigen programma blijf?

Advies: kijk of je een ruil kan doen met een andere werkgever. Ga op zoek naar kennis/ervaring van buiten. Varieer met adviseurs.

Medewerker Het Oversticht: Hoe kan ik (bij)sturen op kwaliteit via een beeldkwaliteitsplan (Goor) waarbij de plannen al vast liggen? Of kom ik te laat in het proces?

Advies: vraag een expertjudgement aan. Zoek naar overtuigende argumentatie.

Medewerker Het Oversticht: hoe kan ik als toetser van bouwplannen ruimtelijke kwaliteit stimuleren?

Advies: vroegtijdig gesprek aangaan. Kijk naar Qteam ruimte voor rivier. Zij komen bij start project, halverwege en aan eind.

Medewerker Provincie Overijssel: Hoe bepaal ik of een EHS inrichtingsplan komend van een particulier of stichting kwalitatief van voldoende nivo is? Ik kan niet overal een eigen ontwerp maken voor de hele EHS. Maar welke criteria gebruik ik dan? En hoe bepaal ik die?

Advies: Schets de hoofdlijnen van de EHS (van waar naar waar, waarom en welk beeld), leg vervolgens de bal bij de aanvragers. Ga niet alles zelf doen, maar laat je overtuigen. Eis daarom contextverhaal. Gebruik evt Q-team.

Medewerker Het Oversticht: hoe borg je kwaliteit in welstandsbeleid? Wat regel je wel en wat kun je loslaten?

Advies: Formuleer kernkwaliteiten en wat je wil behouden. Stuur op stedenbouwkundige kwaliteit door eisen tav structurerende elementen. Geef inspiratiebeelden voor architectuur.

Medewerker Landschap Overijssel: Hoe krijg ik LOPs integraler en met meer ambitie?

Advies: kijk naar historische verdieping, maatschappelijke urgenties en visionaire rijkdom. Betrek andere disciplines (kunstenaars, historici, ondernemers...),

Medewerker Het Oversticht: Hoe zorg ik ervoor dat bij transformatie van monumentale panden niet alleen gekeken wordt naar de monumentale waarde maar naar de impact van de totale (functie)verandering?

Advies: betrek (eind)gebruikers in verhaal. Kijk naar de economische, verkeerskundige en sociale betekenis van de transformatie.

Medewerker Het Oversticht: hoe partijen met verschillende belangen tot één visie te brengen (project gemeente Dronten). Maar voor mezelf vindt ik deze algemenere vraag interessanter: wat is ruimtelijke kwaliteit en hoe kan als secretaris/adviseur ruimtelijke kwaliteit stimuleren in bouwplannen?

Advies: organiseer eens een atelier met verschillende disciplines op een inspirerende plek.

Medewerker Het Oversticht Hoe kan ik vanuit bestaande kwaliteiten nieuwe kwaliteit toevoegen (hergebruik)? Advies: vraag gerenommeerde ontwerpers.

En puntsgewijs de verdere onderwerpen van gesprek

- waterlichaam Azelerbeek; **hoe houd je in het planproces de ruimtelijke kwaliteit overeind?**
- NW Overijssel; **Hoe maak ik ruimtelijke kwaliteit tastbaar?**
- watermolen Bels; **Hoe organiseer je ruimtelijke kwaliteit?**
- natuurcompensatie rijkswegen N35/36; **Hoe organiseer je ruimtelijke kwaliteit?**
- **Hoe kun je ruimtelijke kwaliteit zo objectief mogelijk maken?**
- landgoed kamplanden; **Hoe realiseer je ruimtelijke kwaliteit (borging plan)**
- natuur en RK, **hoe stuur je en houd je ambitie vast in langdurige procedures?**
- waterknooppunt Archem; **Hoe maak je in praktijk iets belevingsgericht? Hoe toets je?**
- cultuurhistorische waarden op tijd: **Hoe krijg je de politiek mee?**
- extra bebouwing; **hoe beoordeel je het eindresultaat?**
- Azelerbeek; **hoe sturend is RK?**
- Gebiedsidentiteit Vechtdal; markeren van stuwen met kunst/architectuur.
- Hoe organiseer je lokale ontwikkelkracht?
- Landinrichting Olst-Wesepe: hoe borg je kwaliteit?
- Hattermerpoort: kwaliteit over grenzen heen, zorg dat natuurdoelen aansluiten over bestuurlijke grenzen heen
- Voorkantsturing en Salland als merk
- Windenergie Olst Wijhe: wat is ruimtelijke kwaliteit in dit geval?
- Buursebeek: welke laag in de geschiedenis heeft voorrang?
- Zandwetering: is/wordt dit een natuurlijkere wetering, want hij is ooit gegraven? Veel tegenstand. Hoe verder?
- Vijfhoek: uitgaan van het bestaande landschap of een nieuwe laag?
- Soestwetering: stapstenen
- Deventer: EHS en water
- Marle: Windmolens

- Hoe breng je partijen bij elkaar? Hoe ga je om met emoties/nimby. Gebiedsidentiteit, lokale kracht en processen.
- Casus wadi's in Enschede. Het watertechnische concept is multifunctioneel. Meervoudig grondgebruik hoort bij ruimtelijke kwaliteit. Sinds 1994 zijn wadi's steeds gebruikelijker. Het concept past goed in deze tijd. We waren destijds onze tijd vooruit!
- Hoe borg je kwaliteit in het complexe planproces? Dat is steeds een centrale vraag. Het belang van draagvlak is groot. Casus: de gemeente begeleidt een particulier die iets wil. De gemeente wil graag meewerken en tot realisatie komen, maar nadenken over de financiële haalbaarheid leidt tot een steeds lagere ambitie bij initiatiefnemer op gebied van kwaliteit. Gemeente zit in een spagaat.
- Recreatief medegebruik bij waterschapswerken. Ik zie vooral veel kansen bij waterschappen. 'Kwaliteit is voldoen aan verwachtingen'. Meervoudig grondgebruik is nodig.
- Ik werk bij een adviesbureau. Voor mij blijft de vraag hoe je de wensen van een particuliere initiatiefnemer afstemt op alle wensen en eisen van andere belanghebbenden. Hoe trek je en opgave breder zonder het doel uit het oog te verliezen en tijd te verspillen?
- Hoe borg ik ruimtelijke kwaliteit in het planproces? Ik werk aan de EHS en ontdek dat een extra sociale component toevoegen aan een puur ecologisch concept waardevol is. De vraag blijft hoe je meer kunt doen dan je strikte opdracht is.
- RK kost geld. Wat is de meerwaarde om kwaliteit centraal te stellen?
- Tussen regelen en loslaten: welke uitspraken op welke schaalniveaus, wanneer is iets kwaliteit? Welke regels heb je nodig en wat kun je gerust vrijlaten?
- Cultuur en planproces: hoe plannen maken waarbij gebruiker cultuur produceert ipv consumeert?
- Betrekken van bewoners: hoe en wanneer en hebben ze nog iets te zeggen?
- Planproces: wie, wanneer en hoe betrekken?
- dorpsuitbreidingen: hoe krijg je ze dorpspecifiek?
- Opschalen, gebiedsgericht en integraal zijn de sleutels voor kwaliteit kwam uit de groep
- Hoe kun je buiten de kaders en eigen projectopdracht opereren als je overtuigd bent dat het de ruimtelijke kwaliteit ten goede komt?
- beleid m.b.t. zandwinning zit in een overgangperiode. Integraliteit, multifunctionaliteit en ruimtelijke kwaliteit gaan meewegen bij bepalen locatie en inrichting. Er wordt gewerkt aan een adviescommissie voor provincie en gemeenten. Hoe organiseer ik integraliteit, multifunctionaliteit en ruimtelijke kwaliteit bij zandwinplassen en hoe organiseer ik een adviescommissie? Concrete casussen: tussen Almelo en

Vriezenveen (gebiedsontwikkeling Vriezenveen-Zuidoost) en randzone polder Mastenbroek.

- Hoe bepaal ik of een EHS inrichtingsplan komend van een particulier of stichting kwalitatief van voldoende nivo is? Ik kan niet overal een eigen ontwerp maken voor de hele EHS. Maar welke criteria gebruik ik dan? En hoe bepaal ik die?
- Vanuit het werkveld van industrieel en agrarisch erfgoed. Hoe kan ik mijn scope verbreden zodat ik voorkom dat ik te eng binnen mijn eigen programma blijf?
- Hoe bepaal ik randvoorwaarden voor kwaliteit bij haltes aan de vertramde lijn Kampen-Zwolle?
- Hoe kan ik met grote windturbines een bijdrage leveren aan de ruimtelijke kwaliteit in Overijssel? Voorbeeld / casus: windturbines in gebied Dedemsvaart-zuid; Ontwerp vragen: wat is de meest geschikte locatie; hoeveel windturbines; hoe organiseer je dat met de betrokkenen?
- Welke rol hebben vormgevers en (Overijsselse) kunstenaars in plannen? Hoe kun je tussen de vormgevende disciplines meer synergie bereiken en hoe zorg je dat autonome kunst een goede rol krijgt in integrale planvormingsprocessen?
- Hoe krijg ik ruimtelijke kwaliteit in een gebiedsgericht project waar een opdracht ligt vanuit sectorale belangen en de organisatie (stuurgroep) sectoraal georganiseerd is?
- Hoe zorg ik ervoor dat bij transformatie van monumentale panden niet alleen gekeken wordt naar de monumentale waarde maar naar de impact van de totale (functie)verandering?
- Hoe kan ik (bij)sturen op kwaliteit via een beeldkwaliteitsplan (Goor) waarbij de plannen al vast liggen? Of kom ik te laat in het proces?
- hoe partijen met verschillende belangen tot één visie te brengen (project gemeente Dronten). Wat is ruimtelijke kwaliteit en hoe kan als secretaris/adviseur ruimtelijke kwaliteit stimuleren in bouwplannen?
- hoe kan ik als toetsers van bouwplannen ruimtelijke kwaliteit stimuleren?
- hoe borg je kwaliteit in welstandsbeleid? Wat regel je wel en wat kun je loslaten?
- Hoe kan ik vanuit bestaande kwaliteiten nieuwe kwaliteit toevoegen (hergebruik)?
- Hoe maak ik LOPs integraler en met meer ambitie?
- Hoe kunnen lokale Overijsselse kunstenaars een bijdrage leveren aan ruimtelijke kwaliteit in projecten?
- Hoe toon ik de meerwaarde aan van ruimtelijke kwaliteit en integraal denken in het krachtenveld tussen technici en sectorspecialisten?
- Hoe maak ik een overstijgend/bindend verhaal in het licht van versnipperde belangen en hoe maak ik daarvan een kansenskaart?

- Hoe koppel ik de groene opgaven aan integrale opgaven in de context van mijn project? (casus stadsrand Zwolle)
- Hoe voorkom ik een sjabloonaanpak bij het verbeteren van 1000 km watergang? (casus Kaderrichtlijn Water)
- Wat betekent ruimtelijke kwaliteit op regionale schaal en hoe kan je daarover effectief communiceren?
- Wat kan erfgoed betekenen voor de eigenheid van een plek?
- Hoe hou ik de ambitie vast tijdens een project waarbij iedereen wil/moet meepraten?
- Hoe kunnen lokale Overijsselse kunstenaars een bijdrage leveren aan ruimtelijke kwaliteit in projecten?
- Hoe toon ik de meerwaarde aan van ruimtelijke kwaliteit en integraal denken in het krachtenveld tussen technici en sectorspecialisten?
- Hoe maak ik een overstijgend/bindend verhaal in het licht van versnipperde belangen en hoe maak ik daarvan een kanskaart? (casus Reestdal)
- Hoe koppel ik de groene opgaven aan integrale opgaven in de context van mijn project? (casus stadsrand Zwolle)
- Hoe voorkom ik een sjabloonaanpak bij het verbeteren van 1000 km watergang? (casus Kaderrichtlijn Water)
- Wat betekent ruimtelijke kwaliteit op regionale schaal en hoe kan je daarover effectief communiceren?
- Wat kan erfgoed betekenen voor de eigenheid van een plek?
- Hoe hou ik de ambitie vast tijdens een project waarbij iedereen wil meepraten?

Bijlagen

1. Praktische organisatie van de masterclass

Verdeel de verantwoordelijkheden bij het organiseren van de masterclass

- Eerste aanspreekpunt
- Aanmeldingen bijhouden en secretariaat
- Maken van mapje
- Aanleveren handout en artikelen voor map
- Sturen introductiebrief en herinneringsmails
- Regelen gastspreker
- Begeleiden van de startbijeenkomst
- Begeleiden subgroepen startbijeenkomst
- Op papier zetten van de leerdoelen per deelnemer
- aantekeningen)
- Begeleiden van de collegemiddag
- Begeleiden subgroepen collegebijeenkomst
- Coördineren en organiseren gebiedsdagen
- Begeleiden slotbijeenkomst

De uitgangspunten van de masterclass

- Belangrijk is om altijd vooraf na te denken over het publiek van de masterclass: wie zijn de deelnemers? Wat is hun interesse? CV? Organisatie. Wat doet hun organisatie met kwaliteit? Het vooraf opvragen van informatie en een casus dragen bij aan een goed beeld van de deelnemers.
- Uitgangspunt: alle deelnemers zijn professionals en dagelijks bezig met ruimtelijke kwaliteit (check dit).
- Ze moeten naar elkaar en naar zichzelf kijken om te leren. Wij begeleiden. Gebruik het groepsgesprek.
- Ruimtelijke kwaliteit is een breed en abstract begrip. Wij geven een handreiking, niet dé definitie. Wij leren als atelier ook van de deelnemers.
- Rollen van de organisaties van deelnemers:
  - Provincie: opdrachtgevende partij
  - Kunst en Cultuur Overijssel: adviseur cultuur en kunst openbare ruimte
  - Landschap Overijssel: beheerder en uitvoerder landschap
  - Dienst Landelijk Gebied: opdrachtnemer van provincie en zelf uitvoerder natuurplannen
  - Het Oversticht: adviseur voor welstand en ruimtelijke kwaliteit. Vereniging van alle 25 gemeentes.
  - Waterschappen: beheerder en uitvoerder waterhuishouding, opdrachtgevend
  - Gemeenten: opdrachtgevende partij

Over wanneer wat mailen

- Vooraankondiging. Er werd in elk van de 4 rondes van 2009 een Ansichtkaart gemaakt (grafisch ontwerp Marieke Siezen). Deze kaart werd verstuurd naar een groot adresbestand. Op de website van het atelier is aanvullende informatie te vinden.
- Twee weken voor de startbijeenkomst wordt een persoonlijke uitnodiging verstuurd met alle praktische informatie en een opdracht.

- Een week voor de gebiedsdagen wordt een informatiebrief gestuurd.
- Tenminste een week voor de slotdag wordt een herinnering gestuurd met een opdracht
- De coördinator Masterclass stuurt steeds de informatie en houdt contact met deelnemers (aanspreekpunt). Daarnaast fungeert het secretariaat van het atelier als achtervang bij het geven van informatie.
- Voorbeeldbrieven zie bijlage 2

Over de begeleiding

Regel op tijd begeleiders voor de subgroepen bij de startbijeenkomst en bij de collegemiddag!

Voor de startbijeenkomst, de collegemiddag en de slotbijeenkomst is een facilitator nodig. Als facilitator ben je gastheer en docent. Hij of zij leidt de bijeenkomst en houdt de presentatie. Belangrijk is om te zorgen dat bij lange presentaties de energie erin blijft en de tijd wordt bewaakt. De deelnemers zijn vaak erg geïnteresseerd en discussies zijn levendig. Let erop dat iedereen aan bod komt. Leg gezamenlijke leerpunten/conclusies vast.

Bij de startbijeenkomst en de collegemiddag wordt een presentatie gegeven. Daarna gaan de deelnemers in twee of drie subgroepen uiteen. Ze werken aan een oefenopdracht naar aanleiding van de lesstof. Deze subgroepen worden begeleid door de facilitator, mensen van de equipe of van Het Oversticht. In het kort gaat het bij de begeleiding van de startbijeenkomst om het leiden van een groepsdiscussie (ca 10 mensen) waarvan de meeste een casus hebben met betrekking tot ruimtelijke kwaliteit. Doel van het gesprek is om de belangrijkste vragen/issues boven water te krijgen. Deze issues gaan we vervolgens gebruiken bij de verdere bijeenkomsten. Kortom: het leiden van een groepsgesprek en een terugkoppeling. Aan het eind komen de groepen weer bij elkaar en wordt plenair teruggekoppeld. De resultaten worden beknopt op papier gezet door de begeleiders.

Bij de collegemiddag draait de begeleiding wederom om het leiden van een groepsgesprek. Nu is het meer een oefening aan de hand van een casus. Ook hier wordt plenair teruggekoppeld en verslag gemaakt.

Op de slotbijeenkomst wordt plenair gewerkt. Er wordt in de groep teruggeblikt op de eerdere bijeenkomsten, de leerpunten en het pre-advies naar aanleiding van de gebiedsdagen. Hier zijn geen subgroepbegeleiders nodig.

Telefoonnummers:

PM Equipe III

Margien Katenberg (Secretariaat Atelier): 038-4224330 info@atelieroverijssel.nl

2. Draaiboek

Vorbereiding

1. Bijhouden aanmeldingen
2. Regelen locaties en materialen
3. Regelen gastspreker (offerte)
4. Versturen vooraankondiging/ansichtkaart
5. Versturen uitnodigingsbrief
6. Maken powerpointpresentaties voor elke bijeenkomst

1^e bijeenkomst: kennismaken.

Locatie: Een ruimte voor ca 20 mensen die in 3 subgroepen uiteen kunnen. Aanwezig in zaal: beamer en laptop, 3 flipovers, stiften, geeltjes, lunch

Tijdstip: 13- 16 uur

Overig: lunch vanaf 13.00

- Welkom, voorstellen equipe en korte intro – wat is AtelierOverijssel, wat is het doel en het dagprogramma (paar slides).
- In 3 subgroepjes uiteen en aan elkaar de casus presenteren. Hier is ook ruimte voor een nadere kennismakingsronde waarbij iedere deelnemer verwachtingen uitspreekt tav eigen leerdoelen. Samen nadenken over: *wat zijn de belangrijkste vragen uit de individuele cases om in de masterclass te behandelen?* (schrijf op flipover)
- Plenaire terugmelding van 3 groepen en korte discussie. Terugmelder geeft een korte weergave van het gesprek en agendeert de belangrijkste leerdoelen.
- Afsluiting en 'huiswerk'. Opgave: Reageer op de formulering van je leerdoel die per email wordt toegestuurd door de organisator.

Meenemen organisatoren: mapje met handout en deelnemerslijst en info over Atelier.

2^e bijeenkomst: college ruimtelijke kwaliteit

Locatie: Een ruimte voor ca 20 mensen die in 3 subgroepen uiteen kunnen. Aanwezig in zaal: beamer en laptop, 3 flipovers, stiften, geeltjes, lunch

Tijdstip: 12- 16 uur

Overig: versnapering halverwege de dag (koekje, reep, zoutjes, frisdrank).

- Welkom, terugblik,
- Presentatie over ruimtelijke kwaliteit met powerpoint
Leerpunten uit het eerste atelier: projectinhoud en opgave, opdrachtgeverschap en proces, kwaliteit herkennen. Na elk blokje theorie een korte plenaire discussie. Hou de tijd goed in de hand!
- pauze
- Gastpresentatie over ruimtelijke kwaliteit (bijv. Werkbank Ruimtelijke Kwaliteit, Habiforum). Gebruik de eigen casus om mee te oefenen en betrek daarbij ook de gebiedscatalogus van provinciale omgevingsvisie.
- discussie in 3 subgroepen
- plenaire terugkoppeling over leerpunten

- Afsluiting en Huiswerk: Inventariseer wie naar welke gebiedsdag wil. (wij maken de definitieve indeling). Informatie over de gebiedsdagen wordt per mail toegestuurd.

Meenemen: Handout voor de map en vooraf mailen 'verslag' van de vorige keer. Bedankje voor gastspreker.

3^e en 4^e bijeenkomst: Thematische gebiedsdag (in het kader van Tour Overijssel)

Locatie: in het gebied waar AtelierOverijssel zich in die periode op richt.

Tijdstip: hele dag

Overig: Deelname masterclass deelnemers goed afstemmen met organisator van excursie.

- Algemene vraag voor iedere deelnemer: Wat vind jij een toonbeeld van ruimtelijke kwaliteit en wat juist niet? Wat is de opgave/probleem volgens jou? Wat zijn de structurerende elementen? Welke kernkwaliteiten zijn er? Hoe kan de ruimtelijke kwaliteit worden verbeterd?
- Opdracht: verwerk de eigen waarnemingen in je slotpresentatie. Maak foto's als dat kan.

5^e bijeenkomst: slotbijeenkomst

Locatie: in het gebied waar AtelierOverijssel zich in die periode op richt. Een ruimte voor ca 20 mensen die in 3 subgroepen uiteen kunnen. Aanwezig in zaal: beamer en laptop, 3 flipovers, stiften, geeltjes, lunch

Tijdstip: 12- 15 uur

Overig: lunch en borrel tot slot

- Welkom
- Terugblik op excursies en korte bespreking van het evt. Atelieradvies naar aanleiding van de excursie.
- Elke deelnemer presenteert kort leerpunten en betreft dat op zijn eigen casus (5 min per persoon). Men mag gebruik maken van een powerpointpresentatie of handout. (hoofdvraag: wat ga je morgen anders doen?). Elke deelnemer krijgt een korte persoonlijke aanbeveling.
- Afsluiting: dankwoord aan de deelnemers, vraag of er nog aanbevelingen zijn tav opzet en inhoud. Evaluatieformulier.

Meenemen: Handout met laatste artikelen voor mapje en een overzicht van aanstaande atelieractiviteiten.

3. College ruimtelijke kwaliteit

Voor de presentatie hebben we een verhaal over Ruimtelijke Kwaliteit waarbij de projecten van equipe 1 en 2 als toonbeelden/illustraties worden gebruikt. Het verhaal werd steeds meer verrijkt vanuit de ervaring van de masterclass. Benut voorschrijdend inzicht. Veel beeld, weinig tekst! Steeds wordt een blokje uit de presentatie afgesloten met leerpunten. Ook de omgevingsvisie moet aan bod komen. Los daarvan wordt er een gastpresentatie gegeven. Dat kan zijn over een interessant thema of ervaringen van andere organisaties mbt ruimtelijke kwaliteit. Zie bijlage 8.

4. Cursusmap

We gebruiken een mapje zoals bij excursies. In de map zitten:

- Schrijfboekje en pen
- Deelnemerslijst
- Het Mission statement AtelierOverijssel
- Aantal interessante artikelen.
- Verder steeds een handout van de powerpointpresentatie toevoegen of mailen.

5. Hulptroupen

Leiden van de masterclass:

Vertegenwoordigers van de partners van atelierOverijssel (brede equipe of programmaraad)

Gastprekers

- Iemand van Habiforum / werkbank ruimtelijke kwaliteit (John Weebers)
- Iemand van Belvedere
- Iemand van EO Wijers
- Ontwerper van naam (bijv. Karin de Groot)
- Dirk Baalman - Het Oversticht
- Michael van Buuren – Dienst Landelijk Gebied
- Rik Hengreen – Het Oversticht
- Sjoerd Cusveller – cultuur en ruimte
- Hans van der Markt (culturele blik)

Om desgevraagd te helpen met begeleiding van subgroepen

- Harriet Gerrits – Het Oversticht (in ronde 2)
- Gees Kuit – Gees Kuit Advies (heeft in ronde 1 tegen betaling meegeholpen)
- Helene Meelissen - Het Oversticht (erfgoed / erfgoededucatie)
- Tamara Ekamper - Het Oversticht (landschap)
- Guus Geerdink - Het Oversticht (welstand)
- Tom Kemperman - Het Oversticht (welstand / stedenbouw)
- Ed van Gent - Het Oversticht (stedenbouw)
- Marcella Marinella - Het Oversticht (archeologie)

6. Internet Informatie over de Masterclass (www.atelieroverijssel.nl)

Onderstaande informatie was op de website van het atelier te vinden ten tijde van de masterclass:

Masterclass Ruimtelijke Kwaliteit Verzorgd door AtelierOverijssel

Ruimtelijke kwaliteit, wat kan ik ermee? Wat is de betekenis ervan ten opzichte van bijvoorbeeld participatie, ontwerpen, doelmatigheid, kostenbewaking, tijdsplanning, duurzaamheid? Hoe organiseer ik een goed planproces en wie betrek ik daarbij? Kan ik kwaliteit afdwingen met kaders en regels? Het zijn vragen die aan de orde komen in de masterclass ruimtelijke kwaliteit van AtelierOverijssel.

AtelierOverijssel bevordert het publieke debat over ruimtelijke kwaliteit op het schaalniveau van de Provincie Overijssel en de verschillende regio's. Uitgangspunt is verbetering en behoud van de ruimtelijke kwaliteit. Verder legt het Atelier nadruk op doorwerking en uitvoering van ideeën over ruimtelijke kwaliteit. Belangrijk hierbij is een goed begrip van de betekenis van ruimtelijke kwaliteit in de werkpraktijk van instanties die zich bezighouden met ruimtelijke ontwikkeling. Daarom organiseert AtelierOverijssel masterclasses Ruimtelijke Kwaliteit.

Voor wie is de masterclass bedoeld?

De **Masterclass Ruimtelijke Kwaliteit** is met name gericht op mensen die dagelijks werken aan ruimtelijke opgaven, maar voor wie ruimtelijke kwaliteit nog niet als vanzelfsprekend geworteld is in het handelen.

De masterclass is specifiek gericht op medewerkers van gemeentes en waterschappen en maatschappelijke organisaties. Daarnaast is de masterclass geschikt voor medewerkers van de partners van AtelierOverijssel en van Provincie Overijssel.

Wat is het doel?

Het doel van de **Masterclass Ruimtelijke Kwaliteit** is om professionals die in de dagelijkse praktijk aan ruimtelijke opgaven werken concrete handvaten te geven om ruimtelijke kwaliteit zo groot mogelijk te maken.

Het onderwerp ruimtelijke kwaliteit levert veel stof tot discussie. In de masterclass wordt daarom ruimte gegeven aan debat, groepswork en excursies. Door de diverse disciplines aan tafel leren de deelnemers elkaars taal en standpunten kennen. En over ruimtelijke kwaliteit wordt heel verschillend gedacht! Om het begrip handen en voeten te geven wordt gewerkt vanuit gerichte thema's zoals water, natuurontwikkeling, stadsranden of landgoederen. Daarom worden actuele vraagstukken als casus genomen. Er is volop gelegenheid om kennis te delen over de projecten waar de deelnemers zelf aan werken. Verder staat het planproces centraal. Hoe tuig ik een project goed op? Hoe vul ik een advies- of opdrachtgeverrol in? Wie betrek ik wanneer bij een plan?

De masterclass wordt verzorgd door diverse medewerkers van AtelierOverijssel en zijn partners.

Wat is het programma?

Een masterclass bestaat uit vier bijeenkomsten in een periode van circa twee maanden. De bijeenkomsten hebben de volgende inhoud:

1. Kennismaken: uitwisseling en bespreking projecten die opgave zijn tijdens de masterclass (één dagdeel) Deelnemers die elk vanuit verschillende disciplines werken aan ruimtelijke opgaven maken kennis en wisselen ervaringen uit over projecten waar zij aan werken. Ieder presenteert kort een casus of een vraag uit de eigen werkpraktijk.

2. College kennismaken met ruimtelijke kwaliteit (één dagdeel) Een (gast)docent presenteert leerpunten voor het borgen van kwaliteit in ruimtelijke processen aan de hand van de ervaringen en aanbevelingen van AtelierOverijssel. Hierbij wordt ingegaan op de vragen die uit de kennismaking en de casussen van de deelnemers naar voren komen. Toegespitst op de specifieke situatie in Overijssel.

3. Excursie en schetsbijeenkomst (hele dag) De deelnemersgroep gaat 1 dag op excursie. In een deelgebied van de Provincie Overijssel richten we ons onder leiding van deskundige gidsen op een specifiek thema. De deelnemers leren kijken, de opgave bepalen en ruimtelijke kwaliteit beoordelen. Vervolgens gaan we aan de slag met het oog op een advies vanuit AtelierOverijssel.

4. Presentatie en afsluiting (één dagdeel) Op deze afsluitende bijeenkomst geeft elke cursist een korte presentatie over zijn/haar eigen de leerpunten. Ook wordt teruggeblikt op de excursie en worden de (concept) Atelieradviezen besproken.

Aanmelden: Aanmelden vóór XXXXXXXX bij XXXXXXX, office manager van AtelierOverijssel via tour@atelieroverijssel.nl

De deelnemer verplicht zich door opgave tot het volledig en aandachtig bijwonen van alle bijeenkomsten. Aan deelname zijn geen kosten verbonden. Tijdens elke bijeenkomst wordt voor een lunch gezorgd.

Meer informatie: AtelierOverijssel ....

7. Voorbeeldbrieven

Eerste uitnodiging voorafgaand aan startbijeenkomst:

AtelierOverijssel

werkplaats voor ruimtelijke kwaliteit

Zwolle, XXXXX 2009

Betreft: herinnering Masterclass Ruimtelijke Kwaliteit

Geachte heer, mevrouw (op naam), beste ...

Hartelijk dank voor je aanmelding voor de nieuwe serie van de Masterclass Ruimtelijke Kwaliteit van AtelierOverijssel. De bijeenkomsten zijn gericht op het delen van ervaringen en het leren van elkaar. Tijdens de eerste bijeenkomst op XXXX wordt het programma verder toegelicht.

De startbijeenkomst vindt plaats bij XXXXX **tussen XXXX en XXXX uur**. Er wordt gezorgd voor een lunch.

De masterclass is erop gericht om ruimtelijke kwaliteit op een vanzelfsprekende manier te leren verankeren in projecten. Om zo goed mogelijk aan te sluiten op jouw werkpraktijk wil ik je vragen om tijdens de eerste bijeenkomst kort een project aan te dragen waar je zelf aan werkt. In de bijlage vind je een aantal vragen waarmee je deze **casus** kunt voorbereiden. Op XXXX bespreken we in een paar groepjes en plenair ieders casus. Aan het eind van de startbijeenkomst hebben we voor iedereen een leerdoel geformuleerd. Het is de bedoeling om in de loop van de Masterclass deze casus voor jezelf te verdiepen en aan de hand hiervan ruimtelijke kwaliteit een betere plek te geven in je werk.

Heb je nog vragen of opmerkingen naar aanleiding van deze brief, neem dan contact op met het secretariaat. Ik wil je erop wijzen dat het noodzakelijk is om alle drie de bijeenkomsten en één van de twee excursies bij te wonen. Voorzie je nu al een probleem, neem dan contact op met het secretariaat.

Graag ontmoet ik je op de eerste bijeenkomst van de Masterclass Ruimtelijke Kwaliteit. Tot dan!

Vriendelijke groet,

XXXX

(Plaatsvervangend) Atelierleider

Bijlage1: namenlijst deelnemers

Bijlage 2: Vragenlijst bij inbreng eigen project/casus

In de Masterclass leert u op basis van de eigen werksituatie om ruimtelijke kwaliteit een vanzelfsprekende plek te geven in projecten. Tijdens de eerste bijeenkomst brengen de deelnemers een project in waarbij ze betrokken zijn. Aan de hand van de onderstaande vragen kunt u het project in beeld brengen.

- Wat is de ruimtelijke opgave (het probleem) en welk doel wordt nagestreefd als oplossing?
- Welke partijen zijn betrokken en wie is/zijn opdrachtgever(s), wie is/zijn opdrachtnemer(s)?
- Hoe is het project stapsgewijs opgebouwd?
- Welke rol speelt ruimtelijke kwaliteit in het project?
- Wat is uw eigen rol?
- Wat verstaat u zelf onder ruimtelijke kwaliteit op het schaalniveau waarop u werkt?

Het houden van een powerpoint presentatie is vanwege de tijd en groepsgrootte niet mogelijk, maar wel kunt u bijvoorbeeld een paar sheets kopiëren en uitdelen. Probeer beeldmateriaal zoals kaarten of gebiedsfoto's mee te nemen.

Tweede brief: informatie over de gebiedsdagen. PM

Derde brief: herinnering slotbijeenkomst

AtelierOverijssel

werkplaats voor ruimtelijke kwaliteit

Betreft: Slotbijeenkomst Masterclass

Beste deelnemer aan de masterclass ruimtelijke kwaliteit,

Beste ...

Op XXXX van XXX tot XXX uur vindt de slotbijeenkomst plaats van deze ronde masterclass ruimtelijke kwaliteit. Op deze bijeenkomst wordt een **korte presentatie** van je verwacht (ca 5 minuten, desgewenst met powerpoint).

In deze presentatie moet worden ingegaan op de eigen werksituatie / casus. Laat zien op welke manier ruimtelijke kwaliteit een plek heeft in je werk (casus) en hoe je dat kan verbeteren. Maak daarbij gebruik van de discussies tijdens de masterclassbijeenkomsten en de ervaringen tijdens de excursie. Voor het gemak heb ik de casussen van de groep nog bijgevoegd.

We hopen dat het thema ruimtelijke kwaliteit al tot nadenken en inspiratie leidt! Zijn er nog vragen of opmerkingen, schroom dan niet om even contact op te nemen.

Met vriendelijke groet,

XXXXX

AtelierOverijssel

8. Handout powerpointpresentatie college ruimtelijke kwaliteit

Colofon

Dit is een uitgave van AtelierOverijssel

Zwolle, juni 2010

Adviezen van AtelierOverijssel

AtelierOverijssel adviseert vanuit een onafhankelijke positie en heeft tot doel de ruimtelijke kwaliteit van Overijssel te versterken en te verbeteren. Het atelier hanteert daarbij een brede betekenis van het begrip ruimtelijke kwaliteit, waarbij de combinatie wordt gezocht tussen het versterken en benutten van de ruimtelijke structuur en de ontwikkelpotentie van een gebied. Hierbij worden sociale-, mentale-, economische- en duurzaamheidsaspecten meegenomen.

Het Atelier adviseert aan de voorkant van planvorming en helpt om de opgave goed te definiëren en stimuleert goed opdrachtgeverschap. Met het advies van AtelierOverijssel kunnen partijen zich gesterkt voelen in hun onderhandelingspositie met anderen. Het Atelier neemt niet de plaats in van een extern adviesbureau en maakt dus ook geen concrete plannen.

De adviezen zijn publiek en staan op de website van AtelierOverijssel. Ook worden ze onder de aandacht gebracht bij de relevante opdrachtgevende partijen.

Reacties of vragen naar aanleiding van rapport?

Secretariaat AtelierOverijssel
T.a.v. Margien Katerberg
Harm Smeengekade 9
8011 AK Zwolle
T 0384.222.900
E info@atelieroverijssel.nl